

МІЖНАРОДНАЯ МІСІЯ ПА НАЗІРАННІ ЗА ВЫБАРАМІ Рэспубліка Беларусь – Датэрміновыя парламенцкія выбары, 17 лістапада 2019 г.

ЗАЯВА АБ ПАПЯРЭДНІХ ВЫСНОВАХ І ЗАКЛЮЧЭННЯХ

ПАПЯРЭДНІЯ ЗАКЛЮЧЭННІ

Датэрміновыя парламенцкія выбары прайшлі 17 лістапада спакойна, аднак яны не адпавядалі важным міжнародным стандартам дэмакратычных выбараў. Адзначалася агульная непавага да асноўных свабод сходаў, аб'яднанняў і выказвання меркаванняў. У выбарах удзельнічала вялікая колькасць кандыдатаў, але празмерна абмежавальны працэс рэгістрацыі ўскладніў удзел апазіцыі. Абмежаваная колькасць агітацыйных мерапрыемстваў праводзілася ў прыгнечаных умовах, якія ў цэлым не забяспечвалі паўнаважнасць і канкурэнтнай палітычнай барацьбы. Асвятленне перадвыбарнай агітацыі ў СМІ не дазваляла выбарцам атрымаваць дастаткова інфармацыі пра кандыдатаў. У выбарчых органах дамінавала выканаўчая ўлада, што абмяжоўвала іх бесстароннасць і незалежнасць, і аб'ектыўнасць выбарчага працэсу не была належным чынам гарантавана. Істотныя працэдурныя недахопы падчас падліку галасоў выклікалі заклапочанасць адносна таго, ці былі падлік галасоў і паведамленне пра яго праўдзівымі, а агульны недахоп празрыстасці знізіў магчымасць паўнаважнасці назірання.

110 чальцоў Палаты прадстаўнікоў выбіраюцца на чатырохгадовы тэрмін у мажарытарных акругах. 5 жніўня Прэзідэнт прызначыў выбары, фактычна распусціўшы парламент шостага склікання прыкладна за год да заканчэння тэрміну дзеяння яго мандата без спасылкі на канстытуцыйныя падставы для роспуску, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ. Улады сцвярджалі, што паводле нацыянальнага заканадаўства гэтыя выбары не лічацца датэрміновымі і былі прызначаны ў межах паўнамоцтваў Прэзідэнта.

У цэлым заканадаўчая база не ўтрымлівае дастатковых гарантый правядзення выбараў у адпаведнасці з абавязальніцтвамі АБСЕ і іншымі міжнароднымі стандартамі і пагадненнямі, што абумоўлівае неабходнасць маштабнай і ўсеахопнай рэформы. Абмежаваныя высілкі, накіраваныя на перагляд выбарчага заканадаўства пасля папярэдніх выбараў, не былі рэалізаваны. Шэраг ключавых рэкамендацый БДПЧ і Венецыянскай камісіі Савета Еўропы застаюцца нявыкананымі, у тым ліку адносна несбалансаванага складу выбарчых камісій, абмежаванняў правоў выбарцаў і кандыдатаў, недастатковасці абарончых механізмаў правядзення галасавання і падліку галасоў і абмежаванняў правоў назіральнікаў. Заканадаўчая база ўтрымлівае розныя абмежаванні ў рэалізацыі асноўных свабод, такія, як перашкоды ў рэгістрацыі палітычных партый, абмежаваная колькасць месцаў для масавых мерапрыемстваў і плата за іх правядзенне, а таксама крымінальная адказнасць за паклёп і знявагу.

Чатырохузроўневая сістэма выбарчых камісій, на чале якой стаяла Цэнтральная выбарчая камісія (ЦВК), правяла выбары эфектыўна, але недахоп абарончых механізмаў у дзень выбараў і падчас датэрміновага галасавання адмоўна паўплываў на аб'ектыўнасць працэсу. Мясцовыя выканаўчыя ўлады маюць поўную свабоду ў адборы чальцоў у камісіі ніжэйшага ўзроўню і не імкнуліся да шырэйшага палітычнага прадстаўніцтва, што супярэчыць папярэднім рэкамендацыям БДПЧ і Венецыянскай камісіі Савета Еўропы і зніжае давер да бесстароннасці і незалежнасці выбарчых органаў. Жанчыны складалі большасць чальцоў участковых і акружных выбарчых камісій і палову чальцоў ЦВК улучна са старшынёй. ЦВК правяла маштабную кампанію па інфармаванні выбарцаў, у тым ліку праз СМІ і абвесткі ў грамадскіх месцах, і зрабіла крокі па садзейнічання ўдзелу ў выбарах асоб з абмежаванымі магчымасцямі.

ЦВК агучыла колькасць зарэгістраваных выбарцаў, якая склала 6 880 605 асоб. Рэгістрацыя выбарцаў носіць дэцэнтралізаваны характар, спісы базуюцца на дадзеных мясцовых выканаўчых улад і абнаўляюцца ўчастковымі выбарчымі камісіямі (УВК). Закон не прадугледжвае механізмаў перакрываючай праверкі для выяўлення шматразовай рэгістрацыі, і выбарцы маглі давацца на падставе пацвярджэння месца жыхарства да і ў дзень галасавання, што супярэчыць належным міжнародным практыкам. Спісы выбарцаў недаступны для ўсеагульнага азнаямлення, а агульная колькасць выбарцаў па выбарчых участках не публікуецца, што зніжае празрыстасць.

З 703 вылучаных кандыдатаў на першым этапе было зарэгістравана 560 (з іх 27% – жанчыны). Акружныя выбарчыя камісіі (АВК) не былі абавязаны паведамляць кандыдатам пра любыя выяўленыя недакладнасці ў іх дакументах і адмовілі ў рэгістрацыі 131 кандыдату, пераважна праз нязначныя памылкі ў дакументацыі ці недахоп сапраўдных подпісаў у падтрымку. Многія адзначылі, што такія меры выбарачна і абмежавальна прымяняюцца да апазіцыйных кандыдатаў. Да дня выбараў адмянілі рэгістрацыю 15 кандыдатаў, пераважна апазіцыйных, у асноўным праз парушэнні падчас перадвыбарнай агітацыі. Выкарыстанне АВК дыскрэцыйных паўнамоцтваў для адмовы кандыдатам у рэгістрацыі ці адмены іх рэгістрацыі на нязначных падставах паставіла пад пагрозу аб'ектыўнасць і ўсёахопнасць працэсу рэгістрацыі кандыдатаў, што супярэчыць міжнародным стандартам і абавязальніцтвам.

Перадвыбарная агітацыя была стрыманай і ў асноўным не цікавіла выбарцаў. Кандыдаты маглі пераважна свабодна весці агітацыю і мелі права арганізоўваць мерапрыемствы ў большасці месцаў. Аднак АВК выносілі папярэджанні некаторым кандыдатам, што фактычна абмяжоўвала крытыку ўраду ў заявах перадвыбарнай агітацыі і ў выніку вяло да адмены рэгістрацыі некаторых кандыдатаў, што парушала абавязальніцтвы АБСЕ і свабоду выказвання меркаванняў. ММНВ атрымала вялікую колькасць паведамленняў пра ціск на дзяржаўных службоўцаў і іншых асоб з мэтай прымусіць іх наведваць мерапрыемствы перадвыбарнай агітацыі. Нягледзячы на пашыраную працэдуру паведамлення аб правядзенні масавых мерапрыемстваў, некаторыя іншыя абмежаванні перашкаджаюць рэалізацыі свабоды сходаў тых асоб, якія не ўдзельнічаюць у перадвыбарнай агітацыі, што супярэчыць міжнародным стандартам і абавязальніцтвам АБСЕ.

Абагуленыя дадзеныя адносна фінансавання перадвыбарнай агітацыі былі абнародаваны, але закон не патрабуе ад выбарчых органаў ці іншых урадавых структур публікацыі ці аўдыту поўных фінансавых справаздач кандыдатаў, што змяншае празрыстасць фінансавання перадвыбарнай агітацыі і эфектыўнасць кантролю. Кандыдаты не маюць права на прамое дзяржаўнае фінансаванне, і шэраг удзельнікаў выбараў выказаў сур'ёзную заклапочанасць, што патэнцыйныя спонсары не ахвяруюць на перадвыбарную агітацыю апазіцыйных кандыдатаў праз страх пераследу.

Толькі некаторыя сродкі масавай інфармацыі асвятляюць палітычныя пытанні, і на практыцы плюралізм абмежаваны. Істотная колькасць СМІ субсідуюцца дзяржавай, што абмяжоўвае ўстойлівасць незалежных СМІ. Паклёп і публічная знявага застаюцца крымінальнымі злачынствамі, а з 2018 года закон прадугледжвае штраф за распаўсюджанне забароненай інфармацыі, у тым ліку ў інтэрнэце, што абмяжоўвае свабоду выказвання меркаванняў. Усе кандыдаты мелі права на бясплатнае асвятленне ў дзяржаўных электронных і друкаваных СМІ, і кандыдаты пераважна не набывалі дадатковы рэкламны час. СМІ ў асноўным устрымліваліся ад асвятлення кандыдатаў і іх праграм, што абмяжоўвала магчымасць выбарцаў атрымліваць інфармацыю пра перадвыбарную агітацыю.

У выбарчыя камісіі, мясцовыя органы ўлады і суды была пададзена больш за 1 000 скаргаў і зваротаў, у асноўным звязаных з прызначэннем чальцоў камісій, рэгістрацыяй і адменай рэгістрацыі кандыдатаў. Закон утрымлівае неадназначнасць адносна вылічэння тэрміну разгляду скаргаў, якая прывяла да непаспяхоўнай падачы і адхілення некаторых скаргаў, што знізіла эфектыўнасць прававой абароны. Толькі дзве скаргі разглядаліся падчас пасяджэнняў; усе

астатнія звароты былі разгледжаны супрацоўнікамі ЦВК, і адпаведныя адказы не публікаваліся, што знізіла празрыстасць рашэння спрэчных пытанняў. Рашэнне ЦВК, якое аб'яўляе вынікі выбараў, не з'яўляецца прадметам судовага разгляду, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.

У адпаведнасці з абавязальніцтвамі АБСЕ і міжнароднымі стандартамі закон прадугледжвае наяўнасць мясцовых і міжнародных назіральнікаў, сярод якіх былі акрэдытаваны 28 000 і 1 028 адпаведна ў межах усёахопнага працэсу. Закон дазваляе назіраць за пасяджэннямі выбарчых камісій, але наўпрост забараняе назіральнікам стаяць побач са скрынямі для галасавання і бюлетэнямі па меры іх выдачы. Мясцовыя назіральнікі не маглі сачыць за праверкай подпісаў у падтрымку кандыдатаў і былі абмежаваны ў паўнаважных назіраннях у дзень выбараў, што знізіла празрыстасць.

Датэрміновае галасаванне і дзень выбараў прайшлі спакойна і з удзелам вялікай колькасці мясцовых назіральнікаў. У той час як працедуры адкрыцця і галасавання на выбарчых участках для галасавання былі ў цэлым выкананы, істотныя недахопы падчас падліку галасоў абмежавалі магчымасць праверыць аб'ектыўнасць вынікаў выбараў, што выклікала заклапочанасць адносна таго, ці былі падлік галасоў і паведамленне пра яго праўдзівымі, як гэта патрабуецца Капенгагенскім дакументам АБСЕ 1990 года. У дадатак, агульны недахоп празрыстасці знізіў магчымасць паўнаважнага назірання.

ПАПЯРЭДНІЯ ВЫСНОВЫ

Асноўная інфармацыя

5 жніўня Прэзідэнт прызначыў выбары 110 дэпутатаў у ніжнюю палату парламента, Палату прадстаўнікоў, на 17 лістапада, прыкладна за год да заканчэння тэрміну дзеяння мандата цяперашняга парламента.¹ Афіцыйнае абгрунтаванне роспуску парламента не агучвалася. Выбары прайшлі ва ўмовах даўніх дыскусій пра магчымыя канстытуцыйныя і іншыя палітычныя рэформы і напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў, запланаваных на наступны год.

Урад падсправаздачны Прэзідэнту, які таксама выконвае непасрэдныя выканаўчыя функцыі і мае шырокія паўнамоцтвы ў дачыненні да парламента, такія, як заканадаўчая ўлада і магчымасць прызначаць і вызваляць ад пасад суддзяў, у тым ліку суддзяў Канстытуцыйнага суда, што абмяжоўвае эфектыўнае раздзяленне ўлады. Палітычныя партыі прадстаўлены ў парламенце нязначна і выконваюць абмежаваную ролю. Палата прадстаўнікоў шостага склікання складаецца пераважна з незалежных дэпутатаў, якія з'яўляюцца чальцамі грамадскіх аб'яднанняў, цесна звязаных з урадам.² Толькі тры дэпутаты залічваюць сябе да апазіцыі.³

Ніводнай новай палітычнай партыі не было зарэгістравана з 2000 года, нягледзячы на неаднаразовыя спробы.⁴ Закон “Аб палітычных партыях” вызначае надзвычай складаны працэс

---

¹ Асобна 7 лістапада заканадаўчымі саветамі 6 абласцей і горада Мінска выбіраліся 56 з 64 чальцоў верхняй палаты, Савета Рэспублікі. Астатнія 8 чальцоў будуць прызначацца Прэзідэнтам.

² 3 94 незалежных дэпутатаў 75 з'яўляюцца чальцамі грамадскага аб'яднання “Белая Русь”. Прадстаўленыя ў Палаце прадстаўнікоў партыі, што вызначаюць сябе як праўрадавыя, уключаюць Камуністычную партыю (8 месцаў), Рэспубліканскую партыю працы і справядлівасці (3) і Беларускаю патрыятычную партыю (3).

³ Адзін з іх незалежны, адзін – чалец Ліберальна-дэмакратычнай партыі і адзін – чалец Аб'яднанай грамадзянскай партыі (АГП).

⁴ Беларуская Хрысціянская Дэмакратыя (БХД) і Камуністычная партыя працаўнікоў зрабілі па сем беспаспяхоўных спроб, а Партыя свабоды і прагрэсу – пяць. Палітычная арганізацыя “Гавары праўду” была зарэгістравана як грамадскае аб'яднанне ў 2017 годзе пасля неаднаразовых няўдалых спроб.

рэгістрацыі і дае Міністэрству юстыцыі шырокія дыскрэцыйныя паўнамоцтвы адмаўляць заяўнікам на фармальных падставах.⁵ Гэта абмяжоўвае права на свабоду аб'яднання і супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.⁶ Шэраг суразмоўцаў Міжнароднай місіі па назіранні за выбарамі (ММНВ) адзначыў, што яны не чакаюць, што выбары пройдуць у атмасферы сапраўднай канкурэнцыі, і мала давяраюць гэтаму працэсу. Некалькі міжнародных арганізацый выказала заклапочанасць адносна магчымасці карыстання грамадзянскімі і палітычнымі правамі ў Беларусі.⁷

У Палаце прадстаўнікоў шостага склікання з 110 дэпутатаў 38 – жанчын, 6 з 14 парламенцкіх камітэтаў узначальваюць жанчыны, і 17 з 64 чальцоў Савета Рэспублікі, што складае паўнамоцтвы, – жанчыны. Толькі тры жанчыны ўваходзяць у Савет міністраў, які складаецца з 46 чальцоў. Сярод сямі кіраўнікоў абласцей няма ніводнай жанчыны. Толькі адну з 15 зарэгістраваных палітычных партый узначальвае жанчына. Шэраг суразмоўцаў ММНВ назваў патрыярхальныя погляды галоўнай перашкодай для ўдзелу жанчын у палітычным жыцці⁸.

Выбарчая сістэма і нарматыўна-прававая база

Чальцы Палаты прадстаўнікоў выбіраюцца на чатырохгадовы тэрмін у 110 мажарытарных акругах. Выбраным лічыцца кандыдат, які набраў найбольшую колькасць галасоў.⁹ Для прызнання выбараў сапраўднымі закон усталёўвае 50-працэнтны парог яўкі выбарцаў па кожнай акрузе; у адваротным выпадку ў адпаведных акругах праводзяцца паўторныя выбары. Канстытуцыя прадугледжвае, што дэпутаты могуць быць адкліканы выбарцамі той акругі, дзе яны выбіраліся, што супярэчыць міжнародным абавязальніцтвам.¹⁰

Выбары ў Палату прадстаўнікоў былі прызначаны ўказам Прэзідэнта ад 5 жніўня 2019 года. Указ фактычна прыводзіць да спынення паўнамоцтваў парламента шостага склікання да заканчэння іх вызначанага Канстытуцыяй тэрміну без спасылкі на канстытуцыйныя падставы для роспуску

⁵ Паводле закона, будучая партыя мусяць мець для рэгістрацыі не менш за 1000 заснавальнікаў з чатырох з шасці абласцей і Мінска з указаннем асабістых дадзеных, у тым ліку імені, адраса, даты нараджэння, грамадзянства, месца жыхарства, месца працы, тэлефонных нумароў і подпісу. Міністэрства юстыцыі мае права праверыць сапраўднасць пададзенай інфармацыі, што і было зроблена ў выпадку з БХД, якой адмовілі ў рэгістрацыі з прычыны нязначных недакладнасцей. Параграф 5.1.3. Рэзалюцыі 2172 Парламенцкай Асамблеі Савета Еўропы (ПАСЕ) 2017 года заклікае ўлады зняць празмерныя практычныя і юрыдычныя перашкоды ў рэгістрацыі палітычных партый і іншых арганізацый.

⁶ Артыкул 22 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах (МПГПП) адзначае, што ўсе мусяць мець права на свабоду аб'яднання з іншымі. Параграф 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года абавязвае краіны-ўдзельніцы забяспечыць “палітычныя партыі і арганізацыі неабходнымі юрыдычнымі гарантыямі, што дазваляць ім саборнічаць адна з адной на аснове роўнасці перад законам і органамі ўлады”.

⁷ Гл., напрыклад, [заклучныя заўвагі Камітэта ААН па правах чалавека \(КПП\) 2018 года](#), [заклучныя заўвагі Камітэта ААН па ліквідацыі дыскрымінацыі супраць жанчын \(КЛДЖ\) 2016 года](#) і [даклад 2019 года Спецыяльнага дакладчыка ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі](#), а таксама [заявы Прадстаўніка АБСЕ па свабодзе СМІ за 2018 год](#).

⁸ У параграфе 28 [заклучных заўваг КЛДЖ 2016 года](#) выказваецца заклапочанасць тым, што “жанчыны застаюцца ў істотнай ступені недастаткова прадстаўленымі на ўзроўні прыняцця рашэнняў у парламенце і што ў органах дзяржаўнага кіравання яны сканцэнтраваныя толькі на сярэднім і ніжэйшым узроўнях”. Гл. таксама параграф 29.

⁹ Паводле закона, безальтэрнатыўныя кандыдаты мусяць набраць не менш за 50% пададзеных галасоў.

¹⁰ Параграф 7.9 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года патрабуе ў краін-удзельніц “забяспечыць кандыдатаў, якія набралі неабходную паводле закона колькасць галасоў, магчымасцю належным чынам уступіць на пасадку і заставацца на пасадзе да заканчэння тэрміну сваіх паўнамоцтваў ці да іх спынення іншым чынам, які рэгулюецца законам у адпаведнасці з дэмакратычнымі парламенцкімі і канстытуцыйнымі працэдурамі”. БДПЧ і Венецыянская камісія ўжо выказалі заклапочанасць, што працэдуры адклікання не адпавядаюць міжнародным стандартам. ЦВК паведаміла ММНВ, што працэдура адклікання яшчэ ніколі не праводзілася.

парламенту, што супярэчыць параграфу 7.9 Капенгагенскага дакумента АБСЕ.¹¹ Улады паведамлілі ММНВ, што паводле нацыянальнага заканадаўства гэтыя выбары не лічацца датэрміновымі, бо ў Канстытуцыі прадугледжваецца самая позняя дата іх правядзення і няма патрабаванняў адносна таго, наколькі рана гэта можа быць зроблена.

Асноўная заканадаўчая база, якая рэгулюе парламенцкія выбары, складаецца з Канстытуцыі 1994 года (апошні раз дапоўненая у 2004) і Выбарчага кодэксу 2000 года (апошні раз дапоўненага ў 2015).¹² Беларусь падпісала і ратыфікавала асноўныя міжнародныя і рэгіянальныя інструменты, што тычацца правядзення дэмакратычных выбараў.¹³ У 2016 годзе ў адпаведнасці з папярэдняй рэкамендацыяй БДПЧ краіна ратыфікавала Канвенцыю аб правах людзей з інваліднасцю (КПЛІ).

Канстытуцыя гарантуе прамое і ўсеагульнае выбарчае права, а таксама свабоду сходаў, аб'яднанняў і выказвання меркаванняў. Аднак законы і іншыя нарматыўныя акты накладваюць розныя абмежаванні на гэтыя свабоды, такія, як перашкоды ў рэгістрацыі палітычных партый, абмежаваная колькасць месцаў для масавых мерапрыемстваў і плата за іх правядзенне, а таксама крымінальная адказнасць за паклёп і знявагу. Дапаўненні 2018 года да законаў “Аб масавых мерапрыемствах” і “Аб сродках масавай інфармацыі” ўвялі, сярод іншага, новыя працэдуры для правядзення сходаў і ўрэгулявання дзейнасці анлайн-медыя.¹⁴ У студзені была адмененая крымінальная адказнасць за удзел у незарэгістраваных партыях і аб'яднаннях,¹⁵ які цяпер караецца адміністрацыйным штрафам. Дапаўненні не вырашылі ранейшыя праблемы з абаронай асноўных свабод.

Выбарчы кодэкс не дапаўняўся з часу папярэдніх парламенцкіх выбараў і ўтрымлівае шэраг прабелаў і прававых неадпаведнасцей. ММНВ адзначыла некалькі выпадкаў, калі неадназначна сфармуляваныя прававыя нормы, у тым ліку датычныя вызначэння месца жыхарства, прымальнасці электронных скаргаў і парадку вылічэння тэрміну падачы скаргі, інтэрпрэтаваліся і прымяняліся абмежавальна ў дачыненні да апазіцыйных кандыдатаў.¹⁶ У той жа час некаторыя выбарчыя працэсы празмерна зарэгуляваны, што вядзе да залішніх абмежаванняў выбарчых правоў, асабліва адносна рэгістрацыі кандыдатаў і правядзення перадвыбарнай агітацыі.¹⁷

¹¹ Парламент шостага склікання ўступіў на пасаду ў кастрычніку 2016 года. Артыкул 93 Канстытуцыі вызначае чатырохгадовы парламенцкі тэрмін. Артыкул 94 падае спіс падстаў для датэрміновага роспуску парламента. У дзяржаўныя органы і суды паступіла некалькі зваротаў ад аднаго чальца парламента, іншых грамадзян і арганізацый грамадзянскай супольнасці адносна прававых падстаў для правядзення выбараў; усе яны былі адхілены ці ім было адмоўлена ў разглядзе.

¹² Апроч гэтага, выбары рэгулююцца законамі “Аб сродках масавай інфармацыі”, “Аб масавых мерапрыемствах”, “Аб палітычных партыях”, а таксама Кодэксам аб адміністрацыйных правапарушэннях, Крымінальным кодэксам і пастановамі ЦВК.

¹³ Да іх адносяцца МПГПП, Міжнародная канвенцыя аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі, КЛДЖ і Канвенцыя ААН супраць карупцыі. У 2014 годзе Беларусь далучылася да Канвенцыі аб стандартах дэмакратычных выбараў, выбарчых правоў і свабод Садружнасці Незалежных Дзяржаў (СНД). Беларусь з'яўляецца асацыяваным чальцом Венецыянскай камісіі і чальцом Групы дзяржаў па барацьбе з карупцыяй Савета Еўропы (ГРЭКА). Беларусь не ратыфікавала Еўрапейскую канвенцыю па правах чалавека.

¹⁴ Цяпер для правядзення сходаў патрабуецца папярэдняе паведамленне, а не дазвол. Змены ўсталявалі плату за правядзенне публічных мерапрыемстваў, аднак падчас перадвыбарнай агітацыі кандыдаты ўносіць яе не павінны.

¹⁵ Гл. параграф 5.1.2. [Рэзалюцыі ПАСЕ 2172 \(2017\)](#).

¹⁶ 21 кастрычніка Брэсцкая абласная выбарчая камісія (АВК) адмяніла рэгістрацыю апазіцыйнага кандыдата Уладзіслава Сысы праз невыкананне патрабавання датычна месца жыхарства, паколькі ў дадзены момант ён вучыцца за мяжой. 31 кастрычніка Цэнтральная выбарчая камісія (ЦВК) падтрымала рашэнне Брэсцкай АВК, а 5 лістапада Вышэйшы суд прызнаў рашэнне ЦВК абгрунтаваным. Некалькі апазіцыйных кандыдатаў паведамлілі ММНВ, што іх скаргі на АВК былі адхілены праз пропуск тэрміну падачы з прычыны прававой нявызначанасці парадку вылічэння тэрміну.

¹⁷ Правіла збору і праверкі подпісаў прадугледжвае строгія і падрабязныя патрабаванні да кожнай формы і подпісу, і агітацыйныя матэрыялы мусяць адпавядаць аналагічным патрабаванням, каб лічыцца сапраўднымі. У вялікай колькасці выпадкаў невыкананне гэтых патрабаванняў прывяло да таго, што кандыдаты не былі зарэгістраваны ці іх рэгістрацыя была адменена.

Папярэднія рэкамендацыі БДППЧ і Венецыянскай камісіі, у тым ліку тыя, якія датычылі несбалансаванага складу выбарчых камісій, абмежаванняў правоў выбарцаў і кандыдатаў, недастатковасці абарончых механізмаў правядзення галасавання і падліку галасоў, а таксама абмежаванняў правоў назіральнікаў, застаюцца нявыкананымі. Увогуле, заканадаўчая база не ўтрымлівае дастатковых гарантый правядзення выбараў у адпаведнасці з абавязальніцтвамі АБСЕ і міжнароднымі стандартамі.

Падрыхтоўка і правядзенне выбараў

Выбары праводзяцца чатырохузроўневай структурай, якая складаецца з Цэнтральнай Выбарчай камісіі (ЦВК), 6 абласных і Мінскай гарадской тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК), 110 акружных выбарчых камісій (АВК) і 5 831 участкавых выбарчых камісій (УВК).¹⁸ Жанчыны складаюць 72% чальцоў УВК, 61% чальцоў АВК і 42% чальцоў ТВК. Шэсць з 12 чальцоў ЦВК – жанчыны, у тым ліку старшыня.¹⁹

Хаця падрыхтоўка выбараў вялася эфектыўна і своєчасова, недахоп абарончых механізмаў правядзення выбарчых працэдур, асабліва датэрміновага галасавання, выязнога галасавання і падліку галасоў, адмоўна паўплываў на аб'ектыўнасць працэсу, як было заўважана ММНВ. Многія суразмоўцы ММНВ неаднаразова выказаліся пра недахоп даверу да працы і бесстароннасці выбарчых камісій на ўсіх узроўнях.

ЦВК з'яўляецца пастаянна дзейным органам з пяцігадовым мандатам і складаецца з 12 чальцоў, з якіх 6 былі прызначаны Прэзідэнтам (у тым ліку старшыня) і 6 – Саветам Рэспублікі, што выклікае пытанні адносна незалежнасці выбарчых камісій.²⁰ ЦВК прыняла і апублікавала 22 пастановы, якія тычыліся гэтых выбараў і глумачылі шэраг звязаных з імі працэдур. Хаця ЦВК на паўсядзённай аснове рэгулявала працу камісій ніжэйшага ўзроўню, у якасці камісіі яна выконвала абмежаваную працу.²¹ Праведзеныя ў справядзачны перыяд два пасяджэнні былі адкрыты для назіральнікаў і прадстаўнікоў СМІ, аднак падчас гэтых пасяджэнняў не хапала змястоўнай дыскусіі паміж чальцамі ЦВК.

ТВК, АВК і УВК з'яўляюцца часовымі органамі, якія ствараюцца мясцовымі выканаўчымі камітэтамі на перыяд з 2 верасня да моманту публікацыі вынікаў выбараў. Чальцы гэтых камісій вылучаюцца палітычнымі партыямі, грамадскімі аб'яднаннямі, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі з не менш як дзесяці выбарцаў. Паводле закона, дзяржаўныя службоўцы могуць складаць не больш за траціну чальцоў кожнай камісіі, а кандыдаты ад палітычных партый і аб'яднанняў мусяць складаць не менш за траціну.²² Аднак на практыцы мясцовыя ўлады маюць поўную свабоду дзеяння ў выбары і не забяспечылі шырокага палітычнага прадстаўніцтва, што супярэчыць папярэдняй рэкамендацыі БДППЧ. Некаторыя групы мясцовых назіральнікаў паведамлілі, што мясцовыя ўлады выбіральна прымянялі крытэрыі правамоцнасці падчас разгляду характарыстык кандыдатаў.

¹⁸ У тым ліку 238 спецыяльных УВК у бальніцах і іншых медыцынскіх установах, 17 – у ваенных частках і 46 УВК у дыпламатычных прадстаўніцтвах за мяжой.

¹⁹ Цяперашні склад ЦВК быў вызначаны ў снежні 2016 года. Старшыня, Лідзія Ярмошына, займае гэтую пасаду з 1996 года. Сярод чальцоў ЦВК толькі старшыня і сакратар займаюць пастаянныя пасады.

²⁰ Параграф 20 [Заўваг агульнага парадку №25 МПГПП 1996 года](#) канстатуе, што “мусіць быць створаны незалежны выбарчы орган для нагляду за выбарчым працэсам і забеспячэння яго правядзення – справядлівага, бесстаронняга і адпаведнага дзейнаму заканадаўству, сумяшчальнаму з гэтым Пактам”. Гл. таксама [Сумесную заяву БДППЧ і Венецыянскай камісіі 2006 г. аб выбарчым заканадаўстве Рэспублікі Беларусь](#).

²¹ З моманту абвяшчэння выбараў ЦВК правяла шэсць пасяджэнняў. З 15 кастрычніка ЦВК правяла два пасяджэнні для разгляду скаргі і зацвярджэння выніку выбараў у Савет Рэспублікі.

²² У кожную з камісій можа ўваходзіць толькі адзін прадстаўнік ад кожнага органа, які вылучыў кандыдатаў.

Мясцовыя выканаўчыя камітэты агулам прызначылі 63 646 чальцоў УВК, сярод якіх 3 763 былі вылучаныя праўрадавымі палітычнымі партыямі, 27 790 – праўрадавымі грамадскімі аб'яднаннямі і прафсаюзамі і 21 – палітычнымі партыямі, якія вызначалі сябе як апазіцыйныя. Паводле апублікаваных ЦВК дадзеных, было прынята 97% кандыдатаў ад праўрадавых палітычных партый і 4,6% – ад апазіцыйных партый. У цэлым непарпарцыйная прадстаўленасць выклікала сур'ёзную заклапочанасць адносна працэсу адбору і незалежнасці выбарчых камісій і падарвала давер грамадскасці да іх бесстароннасці.²³

АВК праводзілі спецыяльныя пасяджэнні і толькі зрэдчас загадзя інфармавалі пра іх назіральнікаў ММНВ. У большасці выпадкаў офісы АВК былі размешчаны ў памяшканнях мясцовых улад. На некаторых сустрэчах назіральнікаў ММНВ з АВК прысутнічалі прадстаўнікі мясцовых улад, якія не былі чальцамі АВК. У многіх АВК прынамсі адну кіраўнічую пасаду займаў мясцовы чыноўнік выканаўчай улады і часам выконвалі актыўную ролю. Такія практыкі паглыбілі занепакоенасць адносна недахопу незалежнасці выбарчых камісій ад выканаўчай улады.

Трэнінгі для чальцоў УВК, за якімі назірала ММНВ, былі інтэрактыўнымі і ўключалі мадэляванні датэрміновага галасавання і працэдур дня выбараў. Прынятая ў жніўні пастанова ЦВК утрымлівала інструкцыі адносна паляпшэння доступу да участкаў для галасавання ў дзень выбараў для выбарцаў з абмежаванай мабільнасцю, у тым ліку адносна размяшчэння выбарчых участкаў на першым паверсе і абсталявання іх спецыяльнымі кабінамі для галасавання. ЦВК не сабрала інфармацыю, колькі і які выбарчыя ўчасткі адпавядалі гэтым крытэрыям даступнасці. Суразмоўцы ММНВ у асноўным адзначалі прагрэс у спробах выбарчых камісій садзейнічаць галасаванню асоб з абмежаванай мабільнасцю, але ўдакладнялі, што патрэбны дадатковыя меры.

ЦВК правяла маштабную кампанію на беларускай і рускай мовах па інфармаванні выбарцаў, што ўключала адукацыйныя відэа-матэрыялы пра працэдурах дня выбараў, якія трансляваліся па дзяржаўным тэлебачанні, і гукавыя апавяшчэнні ў грамадскіх месцах. Усе аўдыёвізуальныя матэрыялы суправаджаліся сурдаперакладам ці субтытрамі. Частка вэб-сайта ЦВК была даступная са змяняльным памерам тэксту і іншымі рэгуляванымі фарматамі, каб павялічыць чытальнасць для асоб з парушэннямі зроку. АВК выпусцілі інфармацыйныя плакаты з біяграфічнымі звесткамі пра кандыдатаў; ММНВ ажыццяўляла назіранне і атрымала інфармацыю пра некалькі выпадкаў, калі АВК не задаволілі патрабаванні кандыдатаў выправіць у біяграфічных звестках спрэчныя моманты.²⁴

Рэгістрацыя выбарцаў

Грамадзяне, узрост якіх на дзень выбараў дасягнуў 18 гадоў, маюць права голасу. Канстытуцыя абмяжоўвае выбарчыя правы асоб, якія паводле рашэння суда прызнаны недзеяздольнымі, што разыходзіцца з міжнароднымі пагадненнямі.²⁵ У дадатак, асобы, якія ўтрымліваюцца ў папярэднім заключэнні, і асобы, якія адбываюць турэмнае пакаранне, не маюць права галасаваць незалежна ад цяжкасці злачынства, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.²⁶ Як і падчас папярэдніх выбараў, ЦВК прыняла пастанову аб садзейнічанні

²³ Раздзел II.3.1.e Кодэкса добрай практыкі 2002 года Венецыянскай камісіі Савета Еўропы рэкамендуе: “палітычныя партыі мусяць быць нароўні прадстаўленыя ў выбарчых камісіях [...]”.

²⁴ У Гродна два кандыдаты выказалі нязгоду з падрыхтаванай АВК 51 версіяй біяграфічных звестак і падалі скаргі, адна з якіх была адхілена, а адна знята самім заяўнікам.

²⁵ Гл. артыкул 29 КППЛ ААН 2006 года.

²⁶ Параграф 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года прадугледжвае, што абмежаванні правоў і свабод мусяць быць “строга сувымерныя прызначэнню закона”. Гл. таксама параграф 14 Заўваг агульнага парадку №25 КППЧ, раздзел I.1.1.1.d.iii Кодэкса добрай практыкі 2002 года і прэцэдэнтную практыку Еўрапейскага суда па правах чалавека; суд па справе “Хёрст супраць Злучанага Каралеўства (№2)” 30 чэрвеня 2004 года.

галасаванню грамадзян, асуджаных за пэўныя нязначныя злачыны з пазбаўленнем свабоды на тэрмін да трох месяцаў.²⁷

Рэгістрацыя выбарцаў з'яўляецца пасіўнай і дэцэнтралізаванай. Спісы выбарцаў складаюцца мясцовымі выканаўчымі камітэтамі і дасылаюцца ў адпаведныя УВК. УВК нясуць адказнасць за праверку і абнаўленне спісаў выбарцаў, у тым ліку шляхам пакватэрнага абыходу, аднак інфармацыя пра гэтыя абнаўленні не публікуецца. УВК могуць дадаваць выбарцаў у спісы да і ў дзень выбараў пры пацвярджэнні месца жыхарства, што супярэчыць міжнародным стандартам.²⁸ Пасля выбараў папяровыя копіі спісаў выбарцаў вяртаюцца ў мясцовыя выканаўчыя камітэты.²⁹ Закон не прадугледжвае сістэмы перакрываваемых праверак для выяўлення патэнцыйных шматразовых рэгістрацыі да ці ў дзень выбараў, што прыводзіць да недастатковасці абарончых механізмаў супраць шматразовага галасавання.³⁰

У цэлым працэс рэгістрацыі выбарцаў не з'яўляецца празрыстым. Выбарцы маглі правесці свае асабістыя дадзеныя ва УВК з 1 лістапада і запатрабаваць унясення выпраўленняў, але назіральнікі ММНВ адзначылі вельмі нізкую цікавасць да праверкі. 1 лістапада ЦВК паведаміла пра 6 880 605 зарэгістраваных выбарцаў, але іх колькасць па выбарчых участках не публікуецца і іх спісы недаступныя для ўсеагульнага азнаямлення. У цэлым суразмоўцы ММНВ растлумачылі, што праз агульную адсутнасць доступу яны не могуць правесці дакладнасць спісаў выбарцаў.

Рэгістрацыя кандыдатаў

Кандыдатамі ў дэпутаты могуць быць выбарцы, узрост якіх на дзень выбараў дасягнуў 21 гадоў і якія пастаянна пражываюць на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Закон не прадугледжвае крытэрыяў, што вызначаюць пастаяннае месца жыхарства. Кандыдаты з непагашанай судзімасцю ўдзельнічаць у выбарах не могуць, што накладвае несумернае абмежаванне на правы кандыдатаў.³¹ Кандыдаты могуць вылучацца палітычнымі партыямі, зарэгістраванымі не пазней, чым за шэсць месяцаў да абвешчання выбараў, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі з не менш як дзесяці выбарцаў. Абмежаванне, якое тычыцца палітычных партый, зарэгістраваных незадоўга да выбараў, супярэчыць міжнародным абавязальніцтвам і належным практыкам.³² Хаця артыкул 5 Канстытуцыі прадугледжвае, што права ўдзельнічаць у выбарах маюць як палітычныя партыі, так і іншыя грамадскія аб'яднанні, Выбарчы кодэкс не дае грамадскім аб'яднанням права вылучаць кандыдатаў.³³ На практыцы грамадскія аб'яднанні часта забяспечвалі сваім чальцам, што прэтэндавалі на вылучэнні сваіх кандыдатур, іншыя спосабы падтрымкі.

²⁷ Такія прысуды адносяцца да спецыяльнай катэгорыі, якая вызначаецца як “арышт” і прадугледжвае турэмнае заключэнне да трох месяцаў ва “ўстановах, якія ажыццяўляюць пакаранне”, якія юрыдычна не лічацца месцамі пазбаўлення волі.

²⁸ Раздзел I.1.2.iv. Кодэкса добрай практыкі 2002 года рэкамендуе: “выбарчыя ўчасткі не мусяць дазваляць выбарцам рэгістравацца ў дзень галасавання”.

²⁹ Іншыя выбарчыя матэрыялы і пракаколы дастаўляюцца ў адпаведныя АВК.

³⁰ Складанне спісаў выбарцаў мясцовымі выканаўчымі камітэтамі можа ўключыць праверку інфармацыі, пададзенай іншымі дзяржаўнымі органамі, аднак няма інструкцый па правядзенні перакрываваемай праверкі.

³¹ Гл. параграф 15 Заўваг агульнага парадку №25 МПГПП 1996 года, параграф 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і раздзел I.1.1d.iv. Кодэкса добрай практыкі 2002 года.

³² Параграф 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года абавязвае краіны “забяспечыць [...] палітычныя партыі і арганізацыі неабходнымі юрыдычнымі гарантыямі, якія дазваляць ім саборнічаць адна з адной на аснове роўнасці перад законам і органамі ўлады”.

³³ Артыкул 69 Канстытуцыі прадугледжвае, што грамадскія аб'яднанні, працоўныя калектывы і грамадзяне мусяць мець права вылучаць кандыдатаў “у адпаведнасці з законам”. 25 кастрычніка Мінскі абласны суд адхіліў скаргу патэнцыйнага кандыдата, вылучанага грамадскім аб'яднаннем, і прышоў да высновы, што Выбарчы кодэкс канкрэтызуе канстытуцыйнае палажэнне пра тое, хто мае права вылучаць кандыдатаў. Паводле закона, грамадзяне не маюць доступу да Вышэйшага суда, каб абскардзіць патэнцыйныя парушэнні сваіх канстытуцыйных правоў. АВК не прынялі заявы 22 кандыдатаў, вылучаных грамадскім аб'яднаннем “Рух за свабоду”.

Патэнцыйныя кандыдаты мусяць задэклараваць даходы і маёмасць, а вылучаныя ініцыятыўнымі групамі павінны сабраць не менш за 1 000 подпісаў у падтрымку – непарарцыйна вялікую колькасць.³⁴ Кандыдаты маглі ўносіць праўкі ў дэкларацыі аб даходах і маёмасці да 7 кастрычніка шляхам паўторнай падачы сваіх заяў, але АВК не былі абавязаны і не інфармавалі кандыдатаў пра выяўленыя недакладнасці.³⁵ АВК былі павінны прывяраць толькі выбарку пададзеных подпісаў перад зацвярджэннем ці адхіленнем кожнай кандыдатуры, што супярэчыць міжнародным стандартам.³⁶ Усе АВК абвясцілі імёны зарэгістраваных кандыдатаў 17 кастрычніка, у апошні дзень вызначанага заканадаўствам тэрміну рэгістрацыі кандыдатаў.³⁷

З 703 вылучаных кандыдатаў было зарэгістравана 562, у тым ліку 151 жанчына (27%).³⁸ Трыццаць два дзейныя дэпутаты былі зарэгістраваны як кандыдаты, а два дзейныя апазіцыйныя чальцы парламента былі вылучаны, але ім адмовілі ў рэгістрацыі праз несапраўднасць подпісаў у падтрымку.³⁹ Іншыя дэпутаты не імкнуліся да перавыбрання.⁴⁰ Выбарчы кодэкс прадугледжвае шматлікія падставы для адмовы кандыдатам у рэгістрацыі, у тым ліку праз нязначныя тэхнічныя недакладнасці, і дае АВК шырокую свабоду дзеньняў у прымяненні гэтых палажэнняў.⁴¹ Агулам 131 кандыдату было адмоўлена ў рэгістрацыі.⁴² Многія суразмоўцы ММНВ выказалі заклапочанасць адносна гэтых абмежавальных прававых норм і выбарчнага прымянення закона, асабліва падчас праверкі подпісаў, у выніку чаго не была зарэгістравана вялікая колькасць патэнцыйных кандыдатаў.

Паводле пастановаў ЦВК, патэнцыйныя кандыдаты не маглі праводзіць перадвыбарную агітацыю да рэгістрацыі, у тым ліку для збору подпісаў. АВК вынеслі некалькі папярэджанняў адносна правядзення перадвыбарнай агітацыі падчас збору подпісаў, што ў некаторых выпадках прывяло да адмены рэгістрацыі кандыдатаў.⁴³ Некалькі кандыдатаў паведамлілі ММНВ пра складанасці, звязаныя з дастатковым інфармаваннем выбарцаў падчас збору подпісаў, якое не пацягнула б за сабой абвінавачанне ў перадвыбарнай агітацыі.

³⁴ У сярэднім 1 000 подпісаў прадстаўляе 1,6% усіх выбарцаў у акрузе. Раздзел I.1.3(ii) Кодэкса добрай практыкі 2002 года канстатуе, што “закон не павінен патрабаваць збору подпісаў больш як 1% выбарцаў у адпаведнай акрузе”.

³⁵ Паводле ЦВК, гэта распаўсюджваецца і на іншыя дакументы, патрэбныя для вылучэння кандыдатаў.

³⁶ Раздзел 1.3.iv. Кодэкса добрай практыкі 2002 года рэкамендуе: “праверка, па сутнасці, мусіць тычыцца ўсіх подпісаў; аднак як толькі будзе ўсталявана, што неабходная колькасць подпісаў сабрана, правяраць астатнія подпісы не трэба”.

³⁷ Паводле ЦВК, усе кандыдаты рэгіструюцца ў адзін дзень, што дае ім аднолькавы час на правядзенне перадвыбарнай агітацыі.

³⁸ Агулам 325 кандыдатаў было вылучана палітычнымі партыямі, 81 – ініцыятыўнымі групамі, 38 – працоўнымі калектывамі, 31 – партыямі і ініцыятыўнымі групамі адначасова, 84 – працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі адначасова і адзін – усімі трыма спосабамі.

³⁹ Алена Анісім і Ганна Канапацкая.

⁴⁰ У жніўні 2019 года [старшыня ЦВК публічна заявіла](#), што толькі траціна дзейных дэпутатаў павінна працягнуць свой мандат “на просьбу кіраўніка дзяржавы”.

⁴¹ Напрыклад, АВК могуць адмаўляць у рэгістрацыі праз недакладнасці ў дэкларацыі аб даходах і маёмасці, перавышэнне службовых паўнамоцтваў для выбарчых мэт, злоўжыванне адміністрацыйнымі рэсурсамі і подкуп ці прымус выбарцаў падчас збору подпісаў.

⁴² Паводле ЦВК, 53 – праз несапраўднасць ці недастатковую колькасць подпісаў у падтрымку, 52 – праз недакладнасці ў дэкларацыях аб даходах і маёмасці, 9 – праз няпоўны камплект дакументаў, 2 – праз непагашаную судзімасць, 3 – праз папярэджанні за парушэнне Выбарчага кодэкса да рэгістрацыі і 12 – на іншых падставах.

⁴³ Кандыдатам ад АВК 98 і 105 з “Еўрапейскай Беларусі” (ЕБ) былі вынесены папярэджанні, у тым ліку за “прадстаўленне свайго руху”, да таго, як яны атрымалі адмову ў рэгістрацыі. Супраць кандыдата з БХД была ініцыявана справа аб адміністрацыйным правапарушэнні на падставе яго ўдзелу 16 верасня ў несанкцыянаваным мітынгу, які з’яўляўся мерапрыемствам па зборы подпісаў за іншага кандыдата. Кандыдат з АГП атрымаў папярэджанне ад АВК 105 у Мінску за перадвыбарную агітацыю падчас збору подпісаў, гэтак жа, як і некалькі кандыдатаў, якіх падтрымала ЕБ.

Кандыдатам могуць адмяніць рэгістрацыю на розных падставах, у тым ліку праз невыкананне патрабаванняў да перадвыбарнай агітацыі і агітацыйных матэрыялаў (у тым ліку даверанымі асобамі кандыдатаў), злоўжыванне дзяржаўнымі рэсурсамі і выкарыстанне замежнага фінансавання. Да дня выбараў была адменена рэгістрацыя 15 кандыдатаў, у тым ліку 10 праз парушэнні падчас перадвыбарнай агітацыі, 4 – праз немагчымасць атрымаць водпуск на пастаянным месцы працы, 1 – праз невыкананне патрабавання адносна месца жыхарства. У некаторых выпадках камісія адмянялі рэгістрацыю кандыдатаў, спасылаючыся на тое, што іх заявы перадвыбарнай агітацыі парушалі правілы аб паклёпе, знявазе ці распальванні беспарадкаў, без папярэдняга рашэння суда і насуперак прынцыпу прэзумпцыі невінаватасці.⁴⁴

У цэлым абмежавальныя палажэнні адносна рэгістрацыі кандыдатаў і карыстанне АВК дыскрэцыйнымі паўнамоцтвамі для адмаўлення кандыдатам у рэгістрацыі ці адмены іх рэгістрацыі на нязначных падставах паставілі пад пагрозу аб'ектыўнасць і ўсёахопнасць працэсу рэгістрацыі кандыдатаў, што супярэчыць міжнародным стандартам і абавязальніцтвам.⁴⁵

Умовы правядзення перадвыбарнай агітацыі

Перадвыбарная агітацыя пачалася 18 кастрычніка і скончылася апоўначы напярэдадні выбараў. Перадвыбарная агітацыя ў цэлым прайшла спакойна і малазаўважна і не выклікала вялікай грамадскай цікавасці. Вялікіх мітынгаў не праводзілася, а выкарыстанне агітацыйных матэрыялаў абмежавалася невялікімі плакатамі на спецыяльна выдзеленых дошках аб'яў. Хаця кандыдаты маглі ў цэлым свабодна праводзіць агітацыю, некаторыя з іх паведамлілі ММНВ пра атмасферу запужвання на фоне выпадкаў адмены рэгістрацыі кандыдатаў. ММНВ адзначыла, што значная колькасць кандыдатаў устрымалася ад перадвыбарнай агітацыі, і гэта паставіла пад сумненне іх імкненне да сапраўднай канкурэнцыі на выбарах.

Закон прадугледжвае для кандыдатаў і іншых зацікаўленых асоб розныя магчымасці ўдзельнічаць у палітычных сходах. Надаўнія дапаўненні да закона “Аб масавых мерапрыемствах”, якія тычацца асоб, што не ўдзельнічаюць у перадвыбарнай агітацыі, прадугледжваюць паведамленне пра арганізацыю мерапрыемства, а не атрыманне на яго дазволу, але толькі тады, калі мерапрыемства арганізуецца ў пэўных вызначаных месцах. Колькасць такіх пляцовак абмежаваная, і яны нязручна размешчаны.⁴⁶ У 2019 Савет Міністраў вызначыў парадак аплаты правядзення масавых мерапрыемстваў.⁴⁷ Хаця кандыдаты вызвалены ад гэтай аплаты, некаторыя суразмоўцы ММНВ выказалі заклапочанасць, што такая мера можа паўплываць на магчымасць іншых зацікаўленых

⁴⁴ Прэзумпцыя невінаватасці замацавана ў артыкуле 26 Канстытуцыі. Параграф 5.19 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года агаворвае, што “кожны лічыцца невінаватым, пакуль яго віна не будзе даказана ў адпаведнасці з законам”. 7 лістапада Віцебская ТВК адмяніла рэгістрацыю кандыдата Юрыя Мельнікава праз меркаваны паклёп пасля таго, як кандыдат раскрытыкаваў карупцыйныя парушэнні на дзяржаўным прадпрыемстве, дзе ён працуе. Рашэнне ТВК было пакінута без змен Вышэйшым судом.

⁴⁵ Параграф 7.5 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года заклікае краіны-ўдзельніцы “паважаць права грамадзян дабівацца палітычных ці дзяржаўных пастоў у асабістай якасці ці ў якасці прадстаўніка палітычных партый ці арганізацый без дыскрымінацыі”. Раздзел I.1.1.d.iii. Кодэкса добрасумленых практык 2002 года рэкамендуе пры пазбаўленні асобы права быць выбранай захоўваць прынцып прапарцыйнасці.

⁴⁶ Усяго па краіне ёсць менш за 100 вызначаных месцаў, у тым ліку 6 у Мінску, 3 – у Віцебску і па 2 ў Брэсце, Гродна і Магілёве. Гэтыя пляцоўкі часта размяшчаюцца ў парках далёка ад жылых раёнаў, плошчаў ці транспартных вузлоў.

⁴⁷ Плата вар'юецца ад прыкладна 76,50 да 6 375 беларускіх рублёў за мерапрыемства для больш чым 1 000 удзельнікаў і спаганяецца для каменсацыі выдаткаў на забеспячэнне грамадскага парадку (1 еўра прыкладна адпавядае 2,26 беларускіх рублям). Арганізатары мерапрыемства ў гонар Дня волі ў Мінску ў сакавіку паведамлілі ММНВ, што яны павінны ўладам каля 8 000 беларускіх рублёў. У параграфу 76 [дакладу 2019 года Спецыяльнага даследчыка ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі](#) адзначаецца, што “патрабаванне ад арганізатараў плаціць за такія паслугі неапраўдана абмяжоўвае магчымасць некаторых асоб карыстацца сваім законным правам на свабоду сходаў”. Гл. таксама параграф 57 [дакладу 2013 года Спецыяльнага даследчыка па правах на свабоду мірных сходаў і аб'яднанняў](#).

асоб праводзіць масавыя мерапрыемствы ў перыяд перадвыбарнай агітацыі. Такім чынам, гэтыя абмежаванні перашкаджаюць рэалізацыі свабоды сходаў, што супярэчыць міжнародным стандартам і абавязальніцтвам АБСЕ.⁴⁸

Кандыдаты ў асноўным свабодна праводзілі перадвыбарную агітацыю, у тым ліку сустрэчы з выбарцамі ў памяшканнях і на вуліцы, і шырока карысталіся сацыяльнымі сеткамі. Паводле закона, кандыдаты маглі свабодна арганізоўваць агітацыйныя мерапрыемствы ў большасці месцаў з двухдзённым перыядам паведамлення.⁴⁹ Многія кандыдаты паведамлілі ММНВ, што праз прыгнечанасць палітычнага асяроддзя ў час за межамі афіцыйнай перадвыбарнай агітацыі, а таксама агульны недахоп рэсурсаў на арганізацыю сходаў і выступаў у СМІ, перыяд выбараў з'яляецца адзінай магчымасцю сустрэцца з насельніцтвам. Аднак АВК выносілі папярэджанні, што фактычна абмяжоўвала крытыку ўраду ў заявах перадвыбарнай агітацыі і ў выніку прывяло да адмены рэгістрацыі некаторых кандыдатаў,⁵⁰ што супярэчыць прынцыпу свабоды выказвання меркаванняў і абавязальніцтвам АБСЕ.⁵¹

Паводле пастановы ЦВК, копіі падрыхтаваных кандыдатамі агітацыйных матэрыялаў перад распаўсюджаннем мусілі прадстаўляцца на разгляд АВК. Некаторыя кандыдаты, з якімі сустрэлася ММНВ, паведамлілі, што іх агітацыйныя матэрыялы зацвярджаліся АВК перад распаўсюджаннем, што назіралася ў некаторых выпадках.⁵²

Некаторыя грамадскія аб'яднанні, якія субсідуюцца дзяржавай, садзейнічалі рэгістрацыі праўрадавых кандыдатаў і актыўна за іх агітавалі, а таксама вылучылі вялікую колькасць чальцоў выбарчых камісій і назіральнікаў.⁵³ У некалькіх выпадках ММНВ адзначыла, што супрацоўнікі дзяржаўных устаноў удзельнічалі ў агітацыі за праўрадавых кандыдатаў, а таксама ў падштурхоўванні супрацоўнікаў дзяржаўных прадпрыемстваў і іншых дзяржаўных устаноў да наведвання мерапрыемстваў перадвыбарнай агітацыі.⁵⁴ Назіральнікі ММНВ таксама атрымалі вялікую колькасць паведамленняў пра ціск на дзяржаўных службоўцаў, настаўнікаў, студэнтаў і іншых асоб з мэтай прымусяць іх наведваць мерапрыемствы перадвыбарнай агітацыі, выступіць у якасці мясцовых назіральнікаў ад праўрадавых партый і аб'яднанняў ці прагаласаваць на карысць праўрадавых кандыдатаў. Няроўны доступ такіх кандыдатаў да дзяржаўных рэсурсаў паставіў пад пагрозу прынцып раздзялення дзяржавы і партыі і стварыў празмерныя перавагі, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.

⁴⁸ Артыкул 21 МПГПП гарантуе права на мірныя сходы. Гл. таксама параграф 9.2 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.

⁴⁹ За выключэннем некаторых забароненых месцаў, такіх, як урадавыя будынкі, ваенныя часткі, суды, транспартныя вузлы і некалькі плошчаў.

⁵⁰ АВК выносілі папярэджанні некаторыя кандыдатам за адсутнасць на агітацыйных матэрыялах выходных дадзеных (АВК 4, 41, 77, 96, 99, 110), за адсутнасць паведамлення пра агітацыйнае мерапрыемства (АВК 4, 19, 46, 77), за тое, што кандыдаты не ўзялі водпуск на пастаянным месцы працы (АВК 4, 58, 72, 79, 94), за паклёп (АВК 18, 25, 99). Некалькі кандыдатаў казалі ММНВ, што невядомыя асобы запісвалі іх мерапрыемствы на відэакамеры, а некалькі кандыдатаў ад ЕБ і АГП у Мінску паведамлілі, што перад запісам іх зваротаў для тэлебачання і радыё ім прадставілі спіс забароненых слоў і выказаў. ЕБ таксама паведаміла, што пасля таго, як рэгістрацыя шасці іх кандыдатаў была адменена, астатнія восем вырашылі зменшыць крытычнасць сваіх заяў перадвыбарнай агітацыі.

⁵¹ Гл. артыкул 19 МПГПП і параграф 9.1 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.

⁵² АВК 32 паведаміў ММНВ, што яны абавязаны сачыць за правільнасцю афармлення друкаваных матэрыялаў і правяраць, ці няма ў іх заклікаў да гвалту. АВК 103 паведаміў ММНВ, што яны адказны за зацвярджэнне матэрыялаў. Усе АВК у Мінску заяўлялі, што атрымлівалі матэрыялы для інфармацыйных мэт. У АВК 39 камісія сцвярджала, што правярае агітацыйныя матэрыялы.

⁵³ “Белая Русь” паведаміла ММНВ, што каля 170 яе чальцоў было зарэгістравана ў якасці кандыдатаў і што 161 мясцовае аддзяленне аб'яднання выкарыстоўвалася як штаб-кватэра перадвыбарнай агітацыі; Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі адзначыў, што актыўна падтрымлівае дзесяць кандыдатаў.

⁵⁴ Гэта назіралася ў Мінску, Брэсце, Гродна, Магілёве, Бабруйску і Віцебску.

У апошнія дні перадвыбарнай агітацыі прынамсі адзін кандыдат і некалькі давераных асоб кандыдатаў і палітычных актывістаў былі часова затрыманыя падчас ці пасля палітычных і агітацыйных мерапрыемстваў⁵⁵.

Фінансаванне кампаніі

Кандыдаты могуць фінансаваць сваю кампанію з уласных сродкаў ці з ахвяраванняў ад грамадзян і юрыдычных асоб.⁵⁶ Ахвяраванні з ананімных ці замежных крыніц, ад дзяржаўных ці тых, якія фінансуюцца дзяржавай, рэлігійных ці дабрачынных арганізацый забаронены. Рэгістрацыя кандыдатаў, якія перавысілі ліміт выдаткаў на больш чым 20% ці атрымалі фінансаванне з забароненых крыніц, можа быць адменена. Некаторыя ўдзельнікі выбараў зноў адзначылі праблему, якая была актуальнай і для гэтых выбараў, што выбарцы і бізнес не ахвяруюць на перадвыбарную агітацыю апазіцыйных кандыдатаў праз страх пераследу. Шэраг палітычных партый, арганізацый грамадзянскай супольнасці і іншыя суразмоўцы ММНВ адзначылі, што абмежаваная колькасць прыватных ахвяраванняў у спалучэнні з адсутнасцю прамога дзяржаўнага фінансавання істотна абмяжоўвала магчымасці кандыдатаў у правядзенні перадвыбарнай агітацыі.

Пасля рэгістрацыі кандыдаты маглі засноўваць выбарчыя фонды. Кандыдаты не маглі атрымліваць ахвяраванні на перадвыбарную агітацыю і выдаткоўваць сродкі да рэгістрацыі, у тым ліку падчас збору подпісаў. Усе ахвяраванні і выдаткі мусілі праходзіць праз спецыяльны банкаўскі рахунак у дзяржаўным банку (“Беларусбанк”). Па стане на 15 лістапада каля 140 (25%) кандыдатаў не адкрыла выбарчы рахунак. Некаторыя кандыдаты паведамлілі ММНВ, што празмерная зацягнутасць банкаўскіх працэдур з’яўляецца істотным фактарам, які стрымлівае патэнцыйных спонсараў.

АВК штотыдзень атрымлівалі ад “Беларусбанка” інфармацыю пра ўсе аперацыі па рахунках кандыдатаў. Паводле патрабаванняў, якія былі ўсталяваны пастановамі ЦВК, АВК публікавалі зводную інфармацыю пра ахвяраванні і выдаткі на вэб-сайтах мясцовых выканаўчых камітэтаў, хаця і нерэгулярна.⁵⁷ У адпаведнасці з Выбарчым кодэксам, кандыдаты падавалі ў АВК прамежкавыя фінансавыя справаздачы за дзесяць дзён да дня выбараў; АВК паведамлілі ММНВ, што ў большасці выпадкаў праверка справаздачы праводзілася чальцамі камісіі аднаасобна.

Закон не патрабуе публікацыі ці аўдыту прамежкавых фінансавых справаздач кандыдатаў, што зніжае празрыстасць фінансавання кампаніі і эфектыўнасць кантролю.⁵⁸

СМІ

⁵⁵ У Гомелі дзве давераныя асобы кандыдатаў і адзін кандыдат былі часова затрыманыя. У Мінску некалькі палітычных актывістаў, у тым ліку адзін апазіцыйны кандыдат, былі затрыманыя міліцыяй і, паводле надзейных крыніц, пацярпелі ад жорсткага абыходжання; рэгістрацыю гэтага кандыдата адмянілі на наступны дзень пасля інцыдэнта. 15 лістапада некалькі апазіцыйных актывістаў было, як мяркуецца, затрымана міліцыяй падчас пратэсту ў Мінску. У Століне зарэгістраваны кандыдат паведаміў пра пагрозы, сачэнне і пра тое, што яго здымалі на відэакамеру.

⁵⁶ Грамадзяне могуць ахвяраваць сумы да 127,5 беларускіх рублёў, а юрыдычныя асобы – да 255 беларускіх рублёў. Выдаткі на перадвыбарную агітацыю кандыдата не могуць перавышаць 25 500 беларускіх рублёў.

⁵⁷ Некаторыя вэб-сайты не публікавалі абнаўленні, ці публікавалі іх са значнай затрымкай, ці не падавалі неабходную інфармацыю.

⁵⁸ Артыкул 7.3 Канвенцыі ААН супраць карупцыі патрабуе ад дзяржаў “разгледзець магчымасць прыняць належныя заканадаўчыя і адміністрацыйныя меры згодна з мэтамі дадзенай Канвенцыі і ў адпаведнасці з фундаментальнымі прынцыпамі свайго ўнутранага заканадаўства з тым, каб узмацніць празрыстасць у фінансаванні кандыдатаў на выбарныя публічныя пасады і, дзе гэта можа прымяняцца, фінансаванні палітычных партый”. Гл. Таксама параграф 111 [Вынікаў ацэнкі трэцяга раўнда ГРЭКА 2017 года](#).

Канстытуцыя гарантуе свабоду выказвання меркаванняў і забараняе цензуру, аднак заканадаўчая база ўтрымлівае шэраг празмерных абмежаванняў гэтых правоў. Паклёп і публічная знявага застаюцца крымінальнымі злачынствамі з больш строгімі мерамі пакарання, якія накладваюцца ў выпадках, звязаных з дзяржаўнымі службовымі асобамі, і такія выпадкі выкарыстоўваліся для ціску на журналістаў.⁵⁹ Дапаўненні 2018 года ў Кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях увялі штраф за распаўсюджанне забароненай інфармацыі, у тым ліку ў інтэрнэце.⁶⁰ Публічныя заклікі да байкатавання выбараў забаронены, як і асвятленне такіх заклікаў у СМІ, што супярэчыць міжнародным стандартам.⁶¹ Многія прадстаўнікі СМІ расказалі ММНВ пра распаўсюджаную практыку самацензуравання з мэтай пазбегнуць судовага пераследу.

Беларуская медыя-прастора ўключае 99 тэлеканалаў і 174 станцыі радыёвяшчання, у тым ліку 44 дзяржаўныя тэлеканалы і 147 дзяржаўных радыёстанцый. Большасць удзельнікаў выбарчага працэсу паведамлілі ММНВ, што незалежныя СМІ звычайна ўстрымліваюцца ад асвятлення палітычных пытанняў праз страх пераследу, у той час як дзяржаўныя СМІ не даюць крытычнай палітычнай інфармацыі. Дзяржаўныя СМІ атрымліваюць фінансавую дапамогу ад ураду, маюць перавагі ў дзяржаўных сетках распаўсюджання прэсы і прывіляваны доступ да інфармацыі. Агулам гэта абмяжоўвае плюралізм, незалежнасць і ўстойлівасць незалежных СМІ.⁶²

Электронныя і друкаваныя СМІ мусяць рэгістравацца ў Міністэрстве інфармацыі; рэгістрацыя анлайн-медыя добраахвотная. Прадстаўнікі замежных СМІ, якія ажыццяўляюць сваю дзейнасць у краіне без акрэдытацыі Міністэрства замежных спраў, часта штрафуюцца.⁶³ Назіральнікам ММНВ паведамлілі, што некаторыя прадстаўнікі СМІ сутыкнуліся са складанасцямі ў атрыманні акрэдытацыі.⁶⁴ У траўні 2018 года Прадстаўнік АБСЕ па свабодзе СМІ заклікаў улады перагледзець патрабаванні да акрэдытацыі, каб палепшыць умовы працы прадстаўнікоў СМІ. Суразмоўцы ММНВ паведамлілі пра некалькі выпадкаў, калі блогеры пацярпелі ад публічнага пераследу з боку службовых асоб і дзяржаўных СМІ.⁶⁵

Дапаўненні 2018 года да закона “Ад сродках масавай інфармацыі” ўвялі дадатковыя прадпісанні адносна працы анлайн-медыя і былі раскрытыкаваны Прадстаўніком АБСЕ па свабодзе СМІ як

⁵⁹ У красавіку 2019 года супрацоўнікі праваахоўных органаў у межах крымінальнай справы аб паклёпе абшукалі офіс журналістаў “Белсат ТВ” і забралі носьбіты інфармацыі і ноўтбукі. Прадстаўнік АБСЕ па свабодзе СМІ ўжо заклікаў улады да дэкриміналізацыі паклёпу. [Рашэнне № 3/18 Савета міністраў замежных спраў АБСЕ ад 2018 года](#) заклікае краіны-ўдзельніцы “гарантаваць, што законы пра паклёп не прадугледжваюць празмернай адказнасці ці пакарання, якія могуць зменшыць бяспеку журналістаў і/ці эфектыўна накласці на іх цензуру і перашкодзіць выконваць сваю місію па інфармаванні грамадскасці, і, калі неабходна, перагледзець і адмяніць гэтыя законы”.

⁶⁰ Артыкул 38 закона “Аб сродках масавай інфармацыі”, які шырока вызначае забароненую інфармацыю, згадвае ў тым ліку “інфармацыю, распаўсюджанне якой можа нанесці шкоду нацыянальным інтарэсам Беларусі”, якая “забаронена іншымі заканадаўчымі актамі”.

⁶¹ Параграф 28 [Заўваг агульнага парадку № 34 КПЧ ААН](#) да артыкула 19 МПГПП канстатуе, што “ў той час, як дапускаецца абарона выбарцаў ад формаў выказвання меркаванняў, якія маюць на ўвазе запалохванне ці прымус, такія абмежаванні не павінны перашкаджаць палітычным дыскусіям, у тым ліку, напрыклад, заклікам да байкатавання неабавязковага галасавання”.

⁶² Параграф 26 Маскоўскага дакумента АБСЕ 1991 года даручае краінам-удзельніцам “не дапускаць дыскрымінацыі ў дачыненні да незалежных сродкаў інфармацыі ў тым, што тычыцца іх доступу да інфармацыі, матэрыялаў і тэхнічных сродкаў”. Гл. таксама параграф 26 [Дэкларацыі стамбульскай сустрэчы АБСЕ 1999 года](#) і параграф 5.2.3 Рэзалюцыі ПАСЕ 2172 (2017).

⁶³ Паводле Беларускай асацыяцыі журналістаў, у 2019 годзе журналістаў, якія працуюць на “Белсат” і “Радыё Рацыя”, аштрафавалі ў суме на 36 592 беларускія рублі па артыкуле 22.9 Кодэкса аб адміністрацыйных правапарушэннях.

⁶⁴ Напрыклад, “Белсат” тры разы падаваў заяву на акрэдытацыю; апошняя заява разглядаецца з лютага. Міністэрства замежных спраў не абавязана паведамляць заяўніку прычыну адмовы.

⁶⁵ 12 лістапада 2019 года вядомага блогера Сцяпана Nexta аштрафавалі на 3 000 беларускіх рублёў за паклёп на дзяржаўнага чыноўніка. У красавіку 2019 года блогер Сяргей Пятрухін быў прызнаны вінаватым у паклёпе на міліцыянера, аштрафаваны на 9 180 беларускіх рублёў і абавязаны да кампенсацыі маральнай шкоды ў 7 500 беларускіх рублёў.

“празмерныя і непарапарцыйныя”.⁶⁶ Новыя прадпісанні даюць Міністэрству інфармацыі шырокія дыскрэцыйныя паўнамоцтвы па абмежаванні доступу да вэб-сайтаў без рашэння суда па выніках іх уласнага маніторынгу ці паведамлення з боку іншых дзяржаўных органаў.⁶⁷ У дадатак, апэратары анлайн-медыя павінны збіраць і захоўваць персанальныя дадзеныя асоб, якія каментуюць артыкулы ў інтэрнэце, і падаваць гэтыя дадзеныя на запыт праваахоўных органаў. Некалькі суразмоўцаў ММНВ адзначылі, што гэтыя меры садзейнічаюць самацэнзуры і абмяжоўваюць грамадскую дыскусію.

У час перадвыбарнай агітацыі ўсе кандыдаты мелі права зрабіць у дзяржаўных СМІ пяціхвілінны зварот у прайм-тайме і бясплатна апублікаваць сваю праграму ў дзяржаўнай газеце ці газеце, якая фінансуецца дзяржавай.⁶⁸ Звароты кандыдатаў былі запісаны на студыі адпаведнага дзяржаўнага тэлеканала і суправаджаліся сурдаперакладам ці субтытрамі. Большасць кандыдатаў не набывала дадатковы рэкламны час у дзяржаўных ці прыватных СМІ, прычым некаторыя СМІ не падрыхтавалі прайс-ліст. У дадатак да бясплатнага эфірнага часу кожны кандыдат мог адзін раз паўдзельнічаць у дэбатах на дзяржаўным тэлебачанні, падаўшы заяву ў АВК, і 202 кандыдаты гэта зрабілі. Усе дэбаты былі загадзя запісаны і пачалі транслявацца 29 кастрычніка. Фармат дэбатаў не даў магчымасці для змястоўнага дыялогу паміж кандыдатамі, а ўдзел праўрадавых кандыдатаў быў абмежаваны. Прынамсі сем зваротаў кандыдатаў не трапілі ў эфір, што адмоўна паўплывала на магчымасць кандыдатаў свабодна данесці да выбарцаў сваю праграму.⁶⁹

Міністэрства інфармацыі з’яўляецца асноўным органам, які рэгулюе СМІ. Не існуе самастойнага органа для кантролю выканання правіл асвятлення перадвыбарнай агітацыі СМІ. Як і на папярэдніх выбарах, ЦВК стварыла Назіральны савет па СМІ (НСС) з чальцоў, рэкамендаваных Міністэрствам інфармацыі СМІ, і журналісцкіх аб’яднанняў, каб даваць рэкамендацыі па скаргах і абмеркаваннях, звязаных з СМІ.⁷⁰ НСС правёў два пасяджэнні з удзелам старшыні і сакратара ЦВК для абмеркавання сямі скаргаў, звязаных з СМІ. Пасяджэнні НСС не былі адкрыты ні для грамадскасці, ні для заяўнікаў, і выніковыя рэкамендацыі не публікаваліся. Ніводная з гэтых скаргаў не разглядалася на адкрытых пасяджэннях ЦВК, усе былі адхілены старшынёй у пісьмовым выглядзе, што знізіла празрыстасць. Склад НСС не забяспечвае яго бесстароннасці і эфектыўнасці, што разам з адсутнасцю сістэматычнага маніторынгу СМІ перашкодзіла эфектыўнаму нагляду за СМІ падчас выбарчай кампаніі.

21 кастрычніка ММНВ пачала колькасны і якасны маніторынг 13 сродкаў масавай інфармацыі. У дадатак місія аналізавала навінавыя праграмы пяці рэгіянальных тэлеканалаў і чатырох анлайн-

⁶⁶ Гл. заяву Прадстаўніка АБСЕ па свабодзе СМІ ад [18 чэрвеня 2018 года](#).

⁶⁷ Параграф 3а [Сумеснай дэкларацыі аб свабодзе выказвання меркаванняў і інтэрнэту](#) канстатуе, што “абавязковае блакаванне цэлых вэб-сайтаў, IP-адрасоў, партоў, сеткавых пратаколаў ці тыпаў выкарыстання (такіх, як узаемадзеянне праз сацыяльныя сеткі) – гэта надзвычайная мера, аналагічная забароне газеты ці станцыі вяшчання, якая можа абгрунтоўвацца толькі ў адпаведнасці з міжнароднымі стандартамі, напрыклад, калі ёсць патрэба абараніць дзяцей ад сэксуальных дамаганняў”.

⁶⁸ У горадзе Мінску бясплатны эфірны час прапаноўваўся на канале “Беларусь 3”, які, як правіла, не з’яўляецца крыніцай палітычнай інфармацыі. Агулам у тэлеэфір выйшла 414, а ў радыёэфір – 383 звароты кандыдатаў. Праграмы 20 кандыдатаў публікаваліся ў агульнанацыянальных газетах.

⁶⁹ У большасці выпадкаў кандыдатам адмовілі ці дэбаты былі зняты з эфіру праз парушэнне артыкула 75 Выбарчага кодэкса, які сярод іншага забараняе заклікі да гвалтоўнага змянення канстытуцыйнага ладу і байкатавання выбараў, распальванне сацыяльнай варожасці, а таксама паклёп і публічныя знявагі. Парушэнне гэтага артыкула можа пацягнуць за сабой адмену рэгістрацыі. Дэбаты здымаліся з эфіру, калі адзін з удзельнікаў парушаў закон. 23 кастрычніка старшыня ЦВК заявіла, што гэтая мера можа прымяняцца да заклікаў да “зваржэння канстытуцыйнага ладу” ці “распальвання баспарадкаў” у выступак кандыдатаў і ў сацыяльных сетках.

⁷⁰ Склад прапановаецца Міністэрствам інфармацыі і журналісцкімі грамадскімі аб’яднаннямі і зацвярджаецца ЦВК. На гэтых выбарах у НСС увайшлі восем чальцоў, у тым ліку шэсць прадстаўнікаў дзяржаўных СМІ, адзін – Беларускага саюза журналістаў (БСЖ) і адзін – Беларускай асацыяцыі журналістаў (БАЗ); ачоліў НСС намеснік міністра інфармацыі.

медыя.⁷¹ Кандыдаты згадваліся пераважна ў сукупнасці без указання імён, асобныя кандыдаты ў дзяржаўных СМІ не асвятляліся. Паводле слоў многіх прадстаўнікоў дзяржаўных СМІ, яны ўстрымліваліся ад асвятлення дзейнасці асобных кандыдатаў, каб пазбегнуць абвінавачанняў у няроўным доступе да асвятлення. Недахоп даступнай паўнаважнай інфармацыі пра кандыдатаў і іх праграмы абмежавала магчымасць выбарцаў эфектыўна атрымаваць інфармацыю пра перадвыбарную агітацыю.

Падчас перадвыбарнай агітацыі ў СМІ дамінавала асвятленне дзейнасці Прэзідэнта. Ахопленыя маніторынгам дзяржаўныя тэлеканалы прысвяцілі 75%, а рэгіянальныя каналы – 68% свайго навінавага асвятлення Прэзідэнту, пераважна ў нейтральным і пазітыўным тоне⁷². У дадатак 8 і 11% асвятлення ў рэгіянальных вечаровых навінах было прысвечана мясцовай адміністрацыі і нацыянальнаму ўраду адпаведна. Тэлерадыёканалы таксама транслявалі некаторую інфармацыю пра дзейнасць і заявы ЦВК і заахвочвалі да ўдзелу ў выбарах, асабліва ў датэрміновым галасаванні (каля 1% асвятлення ў навінах на дзяржаўных тэлеканалах і радыёстанцыях).

Мерапрыемствы перадвыбарнай агітацыі ці масавыя дэманстрацыі не асвятляліся, за выключэннем мітынгаў Беларускага рэспубліканскага саюза моладзі (БРСМ), якія асвятляліся ў 3% палітычных навін у нацыянальных СМІ, ахопленых маніторынгам, 4% рэгіянальных навінавых праграм і 2,4% прасторы дзяржаўных друкаваных СМІ. Усе палітычныя партыі і іншыя органы, якія вылучалі кандыдатаў, у сукупнасці атрымалі толькі 2,4% асвятлення ў палітычных навінах дзяржаўных тэлерадыёканалаў, 7,6% – рэгіянальных тэлерадыёканалаў і 1,7% прасторы друкаваных СМІ. У адрозненне ад гэтага, ахопленыя маніторынгам прыватныя СМІ, у тым ліку анлайн-медыя, асвятлялі канкрэтных кандыдатаў і мерапрыемствы, а таксама паведамлялі пра цензуру агітацыйных матэрыялаў кандыдатаў і пратэсты і арганізоўвалі неафіцыйныя дэбаты, у якіх удзельнічалі як апазіцыйныя, так і праўрадавыя кандыдаты.

Скаргі і звароты

Большасць рашэнняў выбарчых камісій можа быць абскарджана ў вышэйшых камісіях, а затым у судах. Рашэнне ЦВК, якое аб'яўляе вынікі выбараў, не з'яўляецца прадметам судовага разгляду, што супярэчыць міжнародным пагадненням і папярэднім рэкамендацыям БДПЧ і Венецыянскай камісіі.⁷³ Закон вызначае, хто можа падаваць скаргі ў кожным канкрэтным выпадку: кандыдаты, іх давераныя асобы, выбарцы, грамадскія аб'яднанні, палітычныя партыі і назіральнікі маюць гэтакія права ў большасці выпадкаў. Як правіла, скаргі ў камісіі і суды падаюцца і разглядаюцца на працягу трох дзён.⁷⁴ Аднак для пэўнай катэгорыі скаргаў закон усталёўвае карацейшы тэрмін ці не ўсталёўвае яго ўвогуле.⁷⁵ Закон таксама ўтрымлівае неадназначнасць адносна вылічэння тэрміну, што прывяло да адмовы ў разглядзе некаторых скаргаў.⁷⁶

⁷¹ Тэлеканалы “Беларусь 1”, “Беларусь 3”, СТВ, ОНТ, “НТВ Беларусь”, “Белсат”, радыё “Радыё 1”, “Еўрарадыё”, газеты “Беларусь сёння”, “Рэспубліка”, “Звязда”, “Новы час”, “Камсамольская праўда ў Беларусі”, навінавыя блокі рэгіянальных тэлеканалаў ТРК Брэст, ТРК Гомель, ТРК Гродна, ТРК Магілёў, ТРК Віцебск; асвятленне звязаных з выбарамі пытанняў у анлайн-медыя Belta.by, Naviny.by, Nn.by, Tut.by.

⁷² Прэзідэнт атрымаў ад 45 да 70% асвятлення ў дзяржаўных газетах у нейтральным ці пазітыўным тоне, і ад 16 да 70% асвятлення ў ахопленых маніторынгам незалежных друкаваных СМІ, пераважна нейтральнага ці адмоўнага.

⁷³ Раздзел II.3.3.d Кодэкса добрай практыкі 2002 года. Гл. таксама артыкул 2 МПГПП і параграф 5.10 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.

⁷⁴ Скаргі, якія патрабуюць дадатковай праверкі, могуць разглядацца на працягу дзесяці дзён, а скаргі, атрыманыя ў дзень выбараў, мусяць разглядацца неадкладна.

⁷⁵ 31 кастрычніка ЦВК разгледзела скаргу на рашэнне Брэсцкай ТВК, прынятае 21 кастрычніка, аб адмене рэгістрацыі кандыдата. ЦВК паведаміла ММНВ пра магчымасць даўжэйшага разгляду ў сувязі з тым, што няма тэрміну разгляду рашэнняў ТВК адносна адмены рэгістрацыі.

⁷⁶ Насуперак палажэнням Грамадзянскага працэсуальнага кодэкса тэрмін вылічваецца пачынаючы з дня, калі рашэнне было прынята, без уліку выходных і нацыянальных свят; некаторыя скаргі былі адхілены на гэтай падставе.

Рашэнні АВК і ТВК па скаргах мусяць публікавацца на вэб-сайтах мясцовых выканаўчых камітэтаў на працягу двух дзён, а адпаведныя рашэнні ЦВК – на яе вэб-сайце.⁷⁷ Нягледзячы на адсутнасць заканадаўчых патрабаванняў, рашэнні абласных судаў, якія звязаны з выбарамі, публікуюцца на вэб-сайце Вышэйшага суда. На 15 лістапада большасць скаргаў, пададзеных у выбарчыя камісіі і суды, тычылася складу выбарчых камісій, рэгістрацыі і адмены рэгістрацыі кандыдатаў.⁷⁸ У ЦВК было пададзена больш за 361 зваротаў ад грамадзян; усе звароты разглядаліся супрацоўнікамі ЦВК, і адпаведныя адказы не былі апублікаваны, што знізіла празрыстасць рашэння спрэчных пытанняў. Дзве скаргі былі разгледжаны падчас пасяджэнняў; абодва рашэнні ЦВК былі абскаржаны ў Вышэйшым судзе і ў выніку пакінуты без змен. Прыкладна 99% усіх скаргаў, пададзеных у камісіі і суды, былі адхілены, ці ім было адмоўлена ў разгледзе, часта без дастатковага юрыдычнага абгрунтавання і належнага вывучэння фактаў, што падарвала эфектыўнасць сродкаў прававой абароны і давер грамадскасці да вырашэння звязаных з выбарамі спрэчных пытанняў.⁷⁹

ММНВ паведамлілі, што ў органы пракуратуры па ўсёй краіне былі паддадзены 22 звязаныя з выбарамі звароты, большасць з якіх тычылася меркаваных парушэнняў падчас рэгістрацыі кандыдатаў, аднак ні крымінальных, ні адміністратыўных працэсаў у гэтых адносінах узбуджана не было.

Мясцовыя і міжнародныя назіральнікі

У адпаведнасці з абавязальніцтвамі АБСЕ і міжнароднымі стандартамі Выбарчы кодэкс прадугледжвае назіранне за выбарамі мясцовымі і міжнароднымі назіральнікамі. Мясцовыя назіральнікі могуць вылучацца палітычнымі партыямі, грамадскімі аб'яднаннямі, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі з не менш як дзесяці выбарцаў. Міжнародныя назіральнікі акрэдытаваныя ЦВК паводле запрашэння ўлад. Мясцовыя назіральнікі акрэдытаваныя ЦВК, АВК ці УВК для назірання на кожным узроўні камісій.

У рамках усёахопнага працэсу, на 16 лістапада каля 28 000 мясцовых і 1 028 міжнародных назіральнікаў атрымалі акрэдытацыю.⁸⁰ Вядомая група мясцовых назіральнікаў “Праваабаронцы за свабодныя выбары” (ПСВ) вяла назіранне і рабіла справаздачы на розных этапах выбарчага працэсу і адправіла каля 292 назіральнікаў назіраць за працэдурамі датэрміновых выбараў і дня выбараў.⁸¹

Закон дазваляе назіраць за пасяджэннямі выбарчых камісій і працэдурамі галасавання, аднак найпрост забараняе назіральнікам стаяць побач са скрынямі для галасавання і бюлетэнямі па меры іх выдачы. У дадатак, мясцовыя назіральнікі паведамлілі, што яны маглі назіраць за працай АВК, за выключэннем праверкі подпісаў у падтрымку кандыдатаў – паводле некаторых дадзеных, таму, што праверка праводзіцца не падчас афіцыйных пасяджэнняў. Хаця выбарчыя камісіі ўсіх

⁷⁷ У адпаведнасці з Рэгламентам ЦВК толькі рашэнні, прынятыя на пасяджэннях, публікуюцца на вэб-сайце, што аўтаматычна выключае некаторыя звароты, якія не разглядаюцца ЦВК падчас пасяджэнняў і на якія адказваюць супрацоўнікі ЦВК.

⁷⁸ 3 486 апеляцыйных скаргаў на адхіленне кандыдатур чальцоў выбарчых камісій толькі тры былі задаволены.

⁷⁹ 12 лістапада АВК 103 вынесла папярэджанне апазіцыйнаму кандыдату, якая выступала за рэформы судовай сістэмы падчас мерапрыемства перадвыбарнай агітацыі, вырашыўшы, што гэта парушае Выбарчы кодэкс і “мэты перадвыбарнай агітацыі” кандыдата. 8 лістапада Брэсцкі абласны суд адхіліў скаргу кандыдата Уладзіміра Мароза, чья рэгістрацыя была адменена, без належнага разгляду паведамлення кандыдата пра тое, што агітацыйныя матэрыялы, праз якія яму адмянілі рэгістрацыю, былі сфальсіфікаваны.

⁸⁰ Заканадаўча ўстаноўленыя тэрміны акрэдытацыі не прадугледжаны. УВК маглі акрэдытаваць назіральнікаў у любы час, у тым ліку ў дзень выбараў. Поўная інфармацыя будзе апублікаваная ЦВК пасля выбараў.

⁸¹ ПСВ уключае Беларускі Хельсінскі Камітэт і незарэгістраваны Праваабарончы цэнтр “Вясна”.

узроўняў, як правіла, адкрыты для назіральнікаў, абмежаванне доступу да некаторых ключавых элементаў выбарчага працэсу змяншае празрыстасць і магчымасць паўнаўважнага назірання, што супярэчыць абавязальніцтвам АБСЕ і міжнародным стандартам.⁸²

Датэрміновае галасаванне

Датэрміновае галасаванне праходзіла з 12 па 16 лістапада.⁸³ ММНВ сістэматычна назірала за двума апошнімі днямі датэрміновага галасавання і правяла 1 800 назіранняў з дапамогай мабільных і пастаянных груп назіральнікаў.

Хаця некаторыя працэдуры, такія, як публікацыя штодзённай інфармацыі пра яўку і забеспячэнне бяспекі ўначы, маюць на мэце абарону аб'ектыўнасці працэсу датэрміновага галасавання, гэтых мер недастаткова для гарантавання недатыкальнасці выбарчых матэрыялаў. Скрыні для галасавання не запячатваліся ў адпаведнасці з працэдурамі ў 5% выпадкаў. Выкарыстаныя пячаткі маглі быць лёгка заменены, у той час як скрыні для галасавання заставаліся без нагляду і магчымасці кантролю, а проразі апячатвалася толькі падпісаным аркушам. Практыка правядзення датэрміновага галасавання толькі двума чальцамі УВК знізіла падсправядчаснасць працэсу.

ЦВК паведаміла, што агульная яўка склала 35,77% у перыяд датэрміновага галасавання.⁸⁴ Аднак ММНВ назірала істотна ніжэйшую яўку, чым тая, пра якую паведамлялася.⁸⁵ На прынамсі 11 ўчастках для галасавання назіральнікі ММНВ заўважылі шэраг ідэнтычных подпісаў у спісе выбарцаў; у многіх выпадках назіральнікам не дазволілі азнаёміцца са спісамі. У той час, як 95% УВК, якія назіраліся, публікавалі штодзённую інфармацыю пра яўку, у 22% выпадкаў яўка публікавалася сумарна, а ў 8% выпадкаў назіральнікаў не дапусцілі да штодзённых пратаколаў яўкі, што знізіла празрыстасць.

Мясцовыя назіральнікі прысутнічалі на прынамсі 1 100 участках для галасавання.⁸⁶ 13 лістапада некалькі мясцовых назіральнікаў заявілі, што шэраг УВК паведамлі звышаныя лічбы яўкі, і выклікалі маліцыю для правядзення расследавання.⁸⁷ Да дня выбараў міліцыя ці пракуратура не пачалі ў адносінах да гэтых паведамленняў ніякіх дзеянняў ці расследаванняў.

Дзень выбараў

Дзень выбараў прайшоў спакойна. У той час як працэдуры адкрыцця і галасавання на выбарчых участках для галасавання былі ў цэлым выкананы, істотныя недахопы падчас падліку галасоў абмежавалі магчымасці назіральнікаў праверыць аб'ектыўнасць вынікаў выбараў. ММНВ таксама адзначыла некалькі выпадкаў злоўжыванняў падчас выбараў.

Агульны недахоп празрыстасці, асабліва абмежаванні ў назіранні за падлікам галасоў і недахоп доступу да ключавы матэрыялаў, знізіў магчымасць паўнаўважнага назіраць за працэдурамі дня

⁸² Гл. параграф 8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і раздзел II.3.2. Кодэкса добрай практыкі 2002 года.

⁸³ Датэрміновае галасаванне праходзіла на выбарчых участках з 10.00 да 14.00 і з 16.00 да 19.00.

⁸⁴ Штодзённая яўка за кожны з пяці паслядоўных дзён датэрміновага галасавання склала 4,69, 6,82, 7,92, 8,07 і 8,27% адпаведна.

⁸⁵ 16 лістапада пастаянныя групы ММНВ назіралі яўку выбарцаў на 30 участках для галасавання, адвольным чынам выбраных па ўсёй краіне, якія ўключалі 49 271 зарэгістраванага выбарца. Яўка на гэтых участках для галасавання склала 3,97%. Афіцыйная яўка па ўсёй краіне на той жа дзень склала 8,27%. Назіранні мабільных груп ММНВ, што праводзіліся 16 лістапада на 575 участках для галасавання, пацвердзілі гэтую выснову.

⁸⁶ “Белая Русь”, БРСМ і “Права выбіраць” прысутнічалі ў 14,9 і 4% назіранняў адпаведна.

⁸⁷ Напрыклад, у Брэсце адзін мясцовы назіральнік апублікаваў у інтэрнэце відэазапіс меркаванага ўкіды бюлетэняў. Старшыня ЦВК, сярод астатняга, заявіла, што рабіць відэаздымку без дазволу старшыні УВК забаронена і што акрэдытацыя назіральніка мусіць быць знята.

выбараў і аслабіў падсправаздачнасць выбарчага працэсу, што супярэчыла параграфу 8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і міжнародным стандартам.

Працэс адкрыцця ў цэлым прайшоў у адпаведнасці з працэдурамі.⁸⁸ Амаль усе выбарчыя ўчасткі адкрыліся своєчасова, 10 участках у прысутнасці неўпаўнаважаных асоб. Скрыні для галасавання і стосы нявыкарыстаных бюлетэняў не былі размешчаны навідавоку у 7 і 18% назіранняў адпаведна. Больш за палова ўчасткаў для галасавання не магла быць самастойна наведана асобамі з фізічнымі абмежаваннямі, а на 42% ахопленых назіраннем участкаў не было кабін для галасавання, прыстасаваных для выкарыстання людзьмі на інвалідных вазках. Хаця большасць чальцоў УВК складалі жанчыны (каля 72%), мужчыны ачольвалі дзве траціны УВК на ахопленых назіраннем участках для галасавання.

Хаця працэдуры былі ў цэлым выкананы, на 5% выбарчых участкаў галасаванне было ацэнена адмоўна. Назіральнікам ММНВ не дазволілі азнаёміцца са спісамі выбарцаў на 26% выбарчых участкаў. Шэраг ідэнтычных подпісаў назіраўся ў 5% выпадкаў. Не існуе стандартызаваных скрынь для галасавання і працэдуры, якая гарантавала б недатыкальнасць запячатаных скрынь для галасавання. У шэрагу выпадкаў на выбарчых участках з празрыстымі ці паўпразрыстымі скрынямі для галасавання ММНВ адзначыла відавочную неадпаведнасць паміж колькасцю пададзеных бюлетэняў і подпісаў у спісе выбарцаў. Прыкметы ўкіду бюлетэняў назіраліся ў дванаццаці выпадках. Неўпаўнаважаныя асобы прысутнічалі на 5% участкаў для галасавання і час ад часу ўмешваліся ў працэс галасавання (1%). Групавое галасаванне, у тым ліку сямейнае, назіралася на 4% выбарчых участкаў. У цэлым выбарцы не складвалі бюлетэні перад тым, як іх закінуць, і не існуе заканадаўчых патрабаванняў гэта рабіць, што змяншае таемнасць галасавання.

Галасаванне з дому шырока выкарыстоўвалася, калі з большасці ахопленых назіраннем выбарчых участкаў адпраўляліся мабільныя скрыні для галасавання (што назіралася на не менш як 92% участкаў для галасавання). Ахопленыя назіраннем УВК дадалі запісы ў спісы выбарцаў, якія прагаласавалі з дому; яны склалі не менш за 5% усіх зарэгістраваных выбарцаў і больш за 30% у некаторых сельскіх раёнах. У некаторых выпадках, якія назіраліся ММНВ, УВК наведвалі з мабільнай скрыняй для галасавання асоб, якія маюць права галасаваць, калі тыя не прыйшлі на выбарчы ўчастак, незалежна ад таго, ці патрабавалі яны галасавання з дому.

У 49 выпадках (31% ацэнак) падлік галасоў быў ацэнены негатыўна, пераважна праз невыкананне працэдуры падліку, што выклікае занепакоенасць адносна таго, ці былі падлік галасоў і паведамленне пра яго праўдзівымі, як гэта патрабуецца Капенгагенскім дакументам АБСЕ 1990 года.⁸⁹ Ахопленыя назіраннем УВК у асноўным лічылі нявыкарыстаныя бюлетэні да адкрыцця скрынь для галасавання, але на пятай частцы выбарчых участкаў УВК не ўсталёўвалі колькасць подпісаў у спісе выбарцаў. Падлік галасоў праводзіўся ў асноўным паспешна і без абвешчання лічбаў і вынікаў. Назіральнікі ММНВ адзначылі прыкметы ўкіду бюлетэняў (13 выпадкаў) і фальсіфікацыю вынікаў (12 выпадкаў). Пасля падліку колькасць галасоў, атрыманых кандыдатамі, у большасці выпадкаў не абвешчалася (у 41, 42 і 38 выпадках для датэрміновага галасавання, мабільных і стацыянарных скрынь для галасавання адпаведна). УВК сутыкнуліся са складанасцямі ў запаўненні выніковых пратаколаў у 21 выпадку і не правярылі матэматычную адпаведнасць у 32 выпадках. Празрыстасць падліку галасоў была абмежавана ў 59 выпадках, калі назіральнікам загадалі адыйсці далей ад месца, дзе падлічваліся бюлетэні і запаўняўся афіцыйны пратакол.

⁸⁸ ММНВ правяла 176 назіранняў адкрыцця, 1 737 – галасавання, 173 – падліку галасоў, і была на ўсіх 110 АВК падчас звядзення вынікаў.

⁸⁹ Параграф 7.4. Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года абавязвае краіны “забяспечыць, каб галасаванне праводзілася таемна ці прымянялася раўназначная працэдура свабоднага галасавання, і каб падлік галасоў і паведамленне пра яго былі праўдзівымі, а афіцыйныя вынікі былі апублікаваны”.

Мясцовыя назіральнікі прысутнічалі на 90% ахопленых назіраннем участкаў для галасавання. У дзень выбараў Прэзідэнт Лукашэнка правёў прэс-канферэнцыю, падчас якой, сярод іншага, жорстка назваў некаторых назіральнікаў правакатарамі, прапанаваўшы праваахоўным органам ужыць карныя меры ў сувязі з паводзінамі гэтых назіральнікаў на выбарчых участках. Кандыдат у Мінску (АВК 99) і яго давераная асоба былі затрыманы міліцыяй на выбарчым участку, як мяркуецца, пасля таго, як выявілі парушэнне падчас падліку галасоў. Пазней яны былі вызвалены з-пад варты, і супраць даверанай асобы была ўзбуджана адміністрацыйная справа за дробнае хуліганства.

Закон і палажэнні ЦВК не прадугледжваюць падрабязнай працэдуры для падсумавання вынікаў, што прывяло да непаслядоўнасці практык у ахопленых назіраннем АВК. Перадача выбарчых матэрыялаў і з'ядзенне вынікаў у многіх выпадках ажыццяўлялася хутка і, як відаць, паводле ўсталяванага парадку, але ў цэлым ёй не хапала празрыстасці. Назіральнікі ММНВ адмоўна ацанілі гэты працэс у 25 АВК, пераважна праз абмежаванні ў назіранні (24 назіранні) ці адсутнасць выразнага ўяўлення пра працэдуры (35 назіранняў). Назіральнікі ММНВ адзначылі, што пратаколы УВК не правяраліся на адпаведнасць у 12 выпадках, калі за гэтым можна было назіраць. Шэраг АВК перапыўлі працэс і планаваў скончыць працэс з'ядзення вынікаў на наступны дзень пасля выбараў.

ЦВК паведаміла, што яўка выбарцаў склала 77,22%. Падчас прэс-канферэнцыі неўзабаве пасля поўначы ў ноч выбараў старшыня ЦВК абвясціла пераможцаў па 25 выбарчых акругах. ЦВК не публікавала дэталізаваныя вынікі па выбарчых участках, што яшчэ больш знізіла празрыстасць вынікаў выбараў і давер грамадскасці да працэсу.

Інфармацыя пра місію і словы ўдзячнасці

Мінск, 18 лістапада 2019 года – гэтая Заява аб папярэдніх высновах і заключэннях з’яўляецца вынікам сумеснай дзейнасці Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДПЧ) АБСЕ, Парламенцкай Асамблеі АБСЕ (ПА АБСЕ) і Парламенцкай асамблеі Савета Еўропы (ПАСЕ). Ацэнка праводзілася для вызначэння адпаведнасці выбараў абавязальніцтвам АБСЕ і іншым міжнародным пагадненням і стандартам дэмакратычных выбараў, а таксама нацыянальнаму заканадаўству.

Дзейная Старшыня АБСЕ прызначыла Маргарэт Седэрфельд Спецыяльным Каардынатарам і кіраўніком кароткатэрміновай місіі назіральнікаў АБСЕ. Дэлегацыю ПА АБСЕ ўзначаліў Дзітмір Бушаці. Дэлегацыю ПАСЕ ўзначаліў лорд Дэвід Бленкатра. Карыен Ёнкер з’яўляецца Гловай ММНВ, якая пачала сваю дзейнасць 15 кастрычніка.

Кожная арганізацыя, якая ўдзельнічала ў Міжнароднай місіі па назіранні за выбарамі (ММНВ), прытрымлівалася Дэкларацыі аб прынцыпах міжнароднага назірання за выбарамі 2005 года. Гэтая Заява аб папярэдніх высновах і заключэннях робіцца да заканчэння выбарчага працэсу. Канчатковая ацэнка выбараў будзе часткова залежаць ад правядзення апошніх этапаў выбарчага працэсу, у тым ліку падліку галасоў і з’яўлення вынікаў, а таксама абвешчэння вынікаў і разгляду скаргаў і апеляцый, якія паступяць пасля дня выбараў. БДПЧ апублікуе вычарпальную канчатковую справаздачу ўлучна з рэкамендацыямі адносна патэнцыйных паляпшэнняў прыкладна праз восем тыдняў пасля заканчэння выбарчага працэсу. ПА АБСЕ прадставіць сваю справаздачу на Зімовай сустрэчы ў лютым 2020 года. ПАСЕ прадставіць сваю справаздачу падчас першай часткі пасяджэння 2020 года ў студзені 2020 года.

МНВ БДПЧ уключае 14 экспертаў, якія працуюць у сталіцы, і 30 доўгатэрміновых назіральнікаў, размеркаваных па ўсёй краіне. У дзень выбараў былі задзейнічаны 437 назіральнікаў з 45 краін, у тым ліку 342 доўгатэрміновыя і кароткатэрміновыя назіральнікі, накіраваныя БДПЧ, а таксама дэлегацыя ПА АБСЕ з 69 чальцоў і дэлегацыя ПАСЕ з 26 чальцоў. За адкрыццём назіралі на 176 выбарчых участках, за галасаваннем – на 1 700 выбарчых участках па ўсёй краіне. За падлікам галасоў назіралі на 173 выбарчых участках, за з’яўленнем вынікаў – у 110 АВК. Да дня выбараў ММНВ правяла 1837 назіранняў на выбарчых участках падчас датэрміновага галасавання.

ММНВ хацела б падзякаваць уладам за запрашэнне назіраць за выбарамі, Міністэрству замежных спраў і Цэнтральнай выбарчай камісіі. Назіральнікі таксама выказваюць удзячнасць іншым дзяржаўным установам, палітычным партыям, грамадскім аб’яднанням, кандыдатам, СМІ і арганізацыям грамадскай супольнасці, а таксама прадстаўнікам міжнароднай супольнасці, за супрацоўніцтва.

Па далейшую інфармацыю, калі ласка, звяртайцеся:

- Карыен Ёнкер, Глава МНВ БДПЧ у Мінску (+375 29 660 58 48);
- Каця Андруш, прэс-сакратар БДПЧ (+375 29 633 97 43 ці +48 609 522 266) ці Кіра Кастальда, дарадца па выбарах БДПЧ (+48 603 638 999), у Варшаве;
- Нэт Пэры, ПА АБСЕ (+375 29 641 74 81 ці +45 60 10 81 77);
- Богдан Таркаторыу, ПАСЕ (+375 29 633 74 36).

Адрас МНВ БДПЧ:

Гатэль “Беларусь”, 9-ы паверх, вул. Старажоўская, 15, 220002, Мінск
Тэл.: +375 29 660 5848; эл. адрас: office@odihr.by

*Толькі англійская версія гэтай справаздачы з’яўляецца афіцыйным дакументам.
Неафіцыйны пераклад даступны на беларускай і рускай мовах.*